

familiebanden en andere sociale relaties, met veel aandacht voor de motivatie van de betrokkenen. Het ging de auteur essentieel om de problematiek van de menselijke relaties.

De auteur slaagt erin de concrete leefwereld die achter bepaalde vaststellingen schuil gaat tot leven te wekken omdat ze zeer goed vertrouwd is met de vraagstellingen, discussiepunten en opvattingen die van ver of van dichtbij met die leefwereld te maken hebben. Of het nu gaat over de al dan niet emotionele band vanwege de middeleeuwse ouders met hun kinderen, vrouwenarbeid en de *Frauenfrage*, het meisjesonderricht, demografische en economische aspecten zoals de functie van het wezengeld als kredietmiddel, waaruit de grote behoefte aan consumptiekrediet blijkt, het tijdsbesef, het scharminkelen, de impact van bruidschat en erfrecht op het te vordering leggen vooral van meisjes, met andere woorden de impact van de gelijkberechtiging van jongens en meisjes in erfrecht en huwelijksgoederenrecht, de (grootte van de) familiestructuur (die essentieel nucleair was) — en zo kunnen we nog een tijdje verder gaan — overall komt de auteur beslagen ten ijs. Elk feit wordt geproblematiseerd, breed maatschappelijk gesitueerd, in een grensoverschrijdend kader van de sociaal-economische, demografische, mentaliteits- en rechtsgeschiedenis geplaatst. Een bewonderenswaardige kennis van de internationale literatuur is hier niet vreemd aan.

Die brede visie, het sterke interpretatievermogen, maakt de grote verdienste en charme van het boek uit. Doorheen de studie van de menselijke verhoudingen binnen een gezin, een familie, aangetrouwde families, van de sociale controle van de burens wordt op een schitterende manier de middeleeuwse leefwereld opgeroepen. De auteur beschikt bovendien over een vlotte pen. Slechts enkele schoonheidsfoutjes ontsnapten aan haar aandacht. Een notaris verlijdt, maar een akte wordt verleden, ze verlijdt zichzelf niet. Precieze is met z (onder meer pagina's 90, 214) en het woord onafgezien (onder meer op pagina 46, 185, 419) komt nog niet voor in de woordenboeken.

Griet Maréchal

D. Aten, *'Als hel gewelt comt...'. Politiek en economie in Holland benoorden het IJ 1500-1800* (Dissertatie UvA 1995, N. W. Posthumus reeks V; Hilversum: Verloren, 1995, 441 blz., ISBN 90 6550 392 7).

In een van de vele delen van de onvolprezen jeugdreeks 'Arendsoog en Witte Veder' wordt een klein stadje in het Wilde Westen opgeschrikt door een bende die keer op keer de bouwmaterialen vooreen in aanbouw zijnde brug in brand blijkt te steken. De helden worden te hulp geroepen door het gemeentebestuur en komen er al spoedig achter dat de bende is ingehuurd door de misdadige burgemeester van een naburige stad die concurrentie vreest. Vanzelfsprekend zegeviert het recht aan het einde van het boek en kan de bouw van de brug ongehinderd worden voltooid.

Zo niet in Noord-Holland in de zestiende en de zeventiende eeuw. Die van Hoorn maakten in 1577 aanstalten om de overtoom over de Berkmeerdijk te vervangen door een schutsluis om een betere verbinding met een aantal dorpen te verkrijgen. Alkmaarse regenten, die daarvan schade voor de belangen van hun stad verwachtten, blijken dan ongestraft een expeditie naar de bouwplaats te kunnen sturen, die de brand steekt in het voor het bouwen van de sluis aangevoerde hout. En als die van Alkmaar in 1625, ondanks een verbod van het Hof van Holland, een nieuwe vaarweg naar West-Friesland beginnen te graven, zenden die van Hoorn ongegeneerd schutters uit om het graafwerk van hun concurrent te vernielen. Deze sterke staaltjes van 'autonomie' van Hollandse steden in het 'wilde westen' van de oude Republiek zijn te vinden in het hier te bespreken proefschrift van Diederik Aten.

Steden kunnen slechts bestaan bij de gratie van land- of waterwegen waarlangs goederen aan- en afgevoerd kunnen worden. In een relatief sterk verstedelijkt gebied als Noord-Holland dienden stadsbesturen voor het behoud en de vergroting van het eigen marktgebied bovendien voortdurend alert te zijn op de kwaliteit van hun aan- en afvoerwegen in vergelijking met die van anderen. Economische ontwikkelingen sinds het einde van de zestiende eeuw zorgden voor voortdurende veranderingen waarop stadsbesturen moesten trachten in te spelen. Men denke aan de sterke groei van Amsterdam, dat steeds meer verkopers en kopers van goederen van veraf en dichtbij tot zich wist te trekken, aan de drooglegging van veel Noordhollandse meren, die vanzelfsprekend aanpassingen in de infrastructuur van omliggende plaatsen vergde, en —later— aan de economische achteruitgang van het gebied in de achttiende eeuw. De reactie op dergelijke veranderingen leidde nogal eens tot conflicten, zowel tussen steden onderling als tussen stedelijke en plattelandsbelangen.

Die twee soorten conflicten zijn het onderwerp van deze studie. De opbouw van het boek is deels chronologisch, deels thematisch. Er zijn drie hoofdstukken over de conflicten van het eerste type: respectievelijk gewijd aan de relatie van de kleine steden tot Amsterdam vanaf het einde van de vijftiende tot het begin van de zeventiende eeuw, aan de gevolgen van de landaanwinningen tussen ongeveer 1610 en 1635, en aan de handelspolitiek van de verschillende stadjes vanaf ongeveer 1640 tot het einde van de achttiende eeuw. Vervolgens wordt in één hoofdstuk voorde gehele periode de nijverheidspolitiek van de steden uit de doeken gedaan, toegespitst op hun strijd tegen de plattelandsneringen. Het laatste hoofdstuk handelt — ook weer voor de gehele periode — over het beleid van de Staten van Holland ten aanzien van de plattelandsnijverheid. Dat hoofdstuk eindigt met de economische emancipatie van het platteland na de revolutie van 1795, die een einde maakte aan de structuur van de oude Republiek, en daarmee aan dit type conflicten.

Het boek zet een schijnwerper op een kleurrijk aspect van het functioneren van economie en politiek in de kleine stadjes van het waterrijke Noord-Holland, binnen de politieke constellatie van de oude Republiek. Bij de conflicten tussen stad en platteland blijkt het met name te gaan om de strijd tegen de plattelandsneringen, en om de relatie tussen die strijd en de fiscale belangen van het door steden gedomineerde gewest Holland (welke relatie fraai wordt samengevat in bijlage 3). Opmerkelijk genoeg past daardoor het conflict waaraan het citaat in de titel van het boek is ontleend, in geen van de beide door Aten onderscheiden types: 'Als het geweld comt' (in de vorm van een Alkmaarse burgemeester met een gewapende knokploeg), zien sluiswachters zich gedwongen hun sluis te openen ten behoeve van een voldoende hoge waterstand in de waterwegen naar Alkmaar, ook al vergt de waterbeheersing in de polder op dat moment dichte sluisen. Toch blijkt dat ook het soort stad/platteland-conflict in dit — uit een oogpunt van mythevorming over de rol van de waterstaat in de Nederlandse geschiedenis nogal aansprekende — verhaal wel vaker voorkwam (zie 31-33).

Qua vraagstelling en aanpak is een terugkeer naar een 'ouderwets' soort verhalende economische geschiedschrijving zichtbaar, die ongetwijfeld gemakkelijker communicatie mogelijk maakt met niet-economisch georiënteerde tijdvakspecialisten dan meer primair kwantitatief georiënteerde economische geschiedschrijving. Het basismateriaal van Atens boek — gegevens over conflicten rond economische belangen — is zonder meer levendiger en aantrekkelijker dan bijvoorbeeld 'concentratiegetallen van beroepsvermeldingen' in het hoofdstuk 'Stad en land' in het nieuwe, eveneens in 1995 verschenen, handboek over de economische geschiedenis van Nederland van De Vries en Van der Woude. Aan de hand van dit soort kwantitatieve gegevens probeerden deze auteurs juist aannemelijk te maken dat een stedelijke levenswijze en cultuur al zo in de dorpen was gepenetreerd, dat er geen scherpe tegenstellingen meer tus-

sen beide bestonden. Zij concludeerden: 'In het algemeen bestond er geen animositeit tussen de steden en het platteland. In de meeste gevallen kan de verhouding beter als die van een symbiose of tenminste van een continuüm worden gekarakteriseerd' (587).

Bewijst Atens boek nu dat deze uitspraak onjuist is? Worden binnenlandse handel en nijverheid in de Republiek inderdaad in feite juist gekarakteriseerd door een eindeloze reeks binnenlandse conflicten, zoals hij ergens stelt (432)? Het opmerkelijke is dat het de lezer, naarmate het boek vordert, steeds duidelijker wordt hoe vaak juist dergelijke kleine belangen- tegenstellingen ook zonder hoog oplopende conflicten werden opgelost. De wijze waarop ik in het begin van deze recensie enkele kleurrijke verhalen naar voren heb gehaald kan wellicht een onverantwoorde beeldvorming in de hand werken, — het boek zelf vervalt niet in die fout. Het sterke van Aten is dat hij, ondanks zijn kennelijke opdracht om in archieven naar conflicten te gaan zoeken, in zijn conclusie juist veeleer de nadruk legt op factoren 'die grenzen aan een al te ongebreideld stedelijk optreden hebben gesteld'(396). Kennelijk sprongen die er voor hem in de loop van het onderzoek toch meer uit dan de conflicten. Het sterke van Atens boek is daarmee mijns inziens dat het — ondanks het onderwerp — een overtuigender bewijs levert voor de uitspraak van De Vries en Van der Woude over de per saldo weinig conflictueuze, veeleer symbiotische, relatie tussen stad en platteland in Noord Holland tussen 1500 en 1800 dan hun eigen betoog.

W. Fritschy

L. V. G. Gorter-van Royen, *Maria van Hongarije, regentes der Nederlanden. Een politieke analyse op basis van haar regentschapsordonnanties en haar correspondentie met Karel V* (Dissertatie RUL 1995; Hilversum: Verloren, 1995, 384 blz., ISBN 90 6550 394 3).

In de eerste helft van de zestiende eeuw speelden drie vrouwen een grote rol in het landsbestuur van de Habsburgse Nederlanden: Margaretha van Oostenrijk (1507-1530), Maria van Hongarije (1531-1555) en Margaretha van Parma (1559-1567). De Nederlandse historiografie heeft tot nog toe evenwel weinig aandacht aan de middelste van deze drie regentes besteed. Wordt haar periode minder belangrijk geacht, omdat ze ingeklemd lag tussen het glanzende Bourgondische tijdperk en de Nederlandse Opstand? Of lag het meer aan het feit dat het grootste deel van de archieven zich in Wenen bevindt? In elk geval was de beeldvorming tegenstrijdig: voor de een was Maria een krachtige persoonlijkheid, voor de ander een willig werktuig in de handen van Karel V.

Aan deze tweeslachtigheid is nu een einde gekomen door het hier te bespreken boek. Tijdens haar studietijd in Wenen heeft mevrouw Gorter het belang van de Habsburgse familiecorrespondentie in het Haus-, Hof- und Staatsarchiv leren kennen. Zij begreep dat de Belgische en Nederlandse historici de betekenis van het 25-jarig regentschap van Maria op basis van het Brussels archief niet helemaal naar waarde konden schatten. Door gebruik te maken van (een selectie van) de openbare en privé-correspondentie tussen keizer, rooms-koning en landvoogdes heeft zij een meer genuanceerd beeld geschetst van haar persoonlijkheid en politieke kwaliteiten. Dit beeld is verder onderbouwd door een vergelijking van de regentschapsordonnanties van Karel V uit 1531 en 1540 waaruit blijkt hoe groot haar handelingsruimte was, maar waardoor ook duidelijk wordt in hoeverre zij haar bevoegdheden te buiten is gegaan. De bestuurlijke processen — met het aandeel van respectievelijk Maria en de keizer — worden haarfijn ontrafeld.

Het boek begint met een schets van Maria's jeugd in Mechelen en haar adolescentie in Wenen